

КЕС. АНДРІЙЧУК

ТРИОЛЕТ

I

Пробігають розгонисті дні,
Розцвітають за обрієм ранки.
Гей, веселі, похмурі, сумні
Пробігають розгонисті дні.
І здається сьогодні мені,
Проповзли тараканами танки.
Пробігають розгонисті дні,
Розцвітають за обрієм ранки.

II

Над заводами посвист упав,
Контрабандою дим у простори.
У тремтінні червоних заграє
Над заводами посвист упав.
В позолоті вечірній отав
Я відчув шумовиння моторів.
Над заводами посвист упав
Контрабандою дим у простори.

III

На чолі посивілих озер
Вітер сіє рядочками зморшки.
Ранком подих солоний завмер
На чолі посивілих озер.
Вибиває у тактах Морзе:
Відцвітають літа як волошки,
На чолі посивілих озер
Вітер сіє рядочками зморшки.

Одеса, 1928

ВОЛОДИМИР КУЗЬМІЧ

ХАО-ЖЕНЬ

Новела

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ. ДЕ ЧИТАЧЕВА УЯВА УНОСИТЬСЯ В ДАЛЕКІ КРАЇ

Я, Юрась, присвячую першу мою новелу дівчині Мірі, що її давно кохаю за жіночу тендітність, властиву їй, любій моїй Мірі. Хай її очі прочитають мій перший твір і зрозуміють, що мої палкі думи завжди прагнули тієї надзвичайно широкої боротьби, що точиться на полях велетенського Китаю, бо не міг я лишитися спокійним тут і дивитися в Мірини очі в той час, як газети своїми квадратними вустами гукали людству про допомогу.

Так, я знаю. Я гадаю, що Міра заплаче, зажуриться, довідавшись про мою втечу кудись-кудись (але газети скажуть, де я — я виглядатиму як інкогніто з рядків газетного комунікату, де говоритиметься про повстання в провінції Ху-Бею або Хе-Нані). Та хай вона пригадає, скільки я мучився, вивчаючи за її порадою англійську мову, щоб нарешті здійснити мій замір і приєднатись до жовтих братів...

Певно, набрид я їй, певно, вона, натура (як це частенько буває) мінлива що до сердечних відчуттів, і мій запит, чи маю я сподіватись на подружжя с нею, моєю коханою комсомолкою Мірою, налякав її? Це мені невідомо, бо вона в останні часи холодно ставилась до мене і навіть позбавила звичайних добрих поглядів, лагідної ласки і того звичайного (підкреслюю) кокетства, яке властиве багатьом жінкам.

І як би там не було, хай вона не тужить за мною: я все своє чуття, все моє давнє кохання зібрав в одну краплину творчості і свавільно, як пульверизатором розбризкав його в одні слова, що вона безперечно читатиме, в оцю новелу, яку з почуттям шаноби я присвячую Мірі.

Читай, Міро, і любуйся, як виграє райдуга поезії в розбризканій краплині мого скромного натхнення. Починаю...

А. КАЗКОВИЙ ДЕНЬ КІНЧАЄТЬСЯ ВТРУЧАННЯМ ДОЛІ

Чарівна Юе, срібляста красуня нічного неба, залишала фіолет і синім неводом ловила зорі, щоб разом з ними зникнути над дальніми провінціями Китаю, де межа з пустелями і найвищими узгір'ями світу.

Ставав день і великий порт, новий китайський Чікаго, повільно підводиться з цементового ліжка, щоб першому з приморських міст жовтої країни стрінути сонце.

Очі Шанхаю (порт вибіг на велику косу) уважно дивилися вперед на море, у бік Японії, а там випливали залізні щогли невідомого крейсера і одтіняли своїми різьбленими стовбурами ранкове небо з його чудовою молочною туркезою.

Ще сонце не вийшло з-за обрію, а крейсер зупинився на рейді і пливкою примарою застиг серед ранкової тиші. Прапори і стяги понависали на щоглах і затріпотіли над вантами.

Порт іще спав.

В одному з кутків серед численного вантажу, наваленного в порту, прокинувся Ян-Лін — 26-літній рікша. Сонце сліпучим сяйвом спало на очі і послабило цим утому минулого дня. Вмить пригадалось, що котрий рікша переспить своїх колег-конкурентів лишиться без заробітку.

Ян-Лін заробив трохи учора. Годині о дванадцятій вночі підбрав п'яну потвору — якогось англійця — і одвіз його до порту на військовий корабель.

Ян-Лін зрадів. Друзі ще спали, а на рейді стояв великий корабель, од якого одпливав великий баркас з моряками. Сьогодні доля змилостивилась над ним і радість Ян-Лінова була безкрайня. Певно, він перший прийде до хвильорізу і запросить до коляски поважного пасажира — якого-небудь морського офіцера.

Корабель не коливася, а могутнім панцерним тілом розтягся на хвилях, на жовтих пінястих бурунах. Баркас наближався до берега, посилюючи у Ян-Ліна сполох раптової радості.

— Ніпонс! Японці, — галаснув рікша.

Він трохи вагався, чи будити своїх друзів, але вгледівши, що в баркасі не менше сорока душ, стрибнув до сплячих і почав розштовхувати їх.

Притьмом двадцять душ кинулось до своїх візків і погнали до берега, пильнуючи, де мав пристати баркас.

— Ніпонс! Ніпонс!

Ян-Лін схопив свою легеньку бамбукову коляску і помчав за своїми колегами.

Рікші побігли уперед дивовижними стрибками, страшенно гала-
суючи і лаючи один одного, коли візки насакували один на один.

Баркас підпливав до прекрасного балюстрадного надбережжя.
Весла все легше та легше хлюпали по хвилях.

— Сюди, сюди!

— Я, я,— кричали всі двадцять душ.

Але крик припинився, коли на кормі баркасу встав морський
офіцер і махнув на них прапором. Рікші притихли. Ян - Лін продерся
уперед, чомно став збоку, наглядаючи за моряками, що виходили
під командою мічмана на беріг.

Залунала незрозуміла команда і японці поважно розсипались
по бруку. Потім посідали в коляски рікш.

Ян - Лін все стояв і зацікавлено поглядав на мічмана, що стежив
за своїми підлеглими людьми. Нарешті, коли рікші почали зникати
у напрямі великого міста, мічман уважно повів очима по обличчях
рікші, і погляд зупинився на Ян - Ліні, чий вилиці та розкосі очі зда-
лися йому принаднішими за інші.

Справді, Ян - Лін був симпатичний. Азіятські риси м'якшали
у хвилях усмішок. Мічман не дивився в серце Ян - Ліна, йому були
більше до вподоби мідні ноги з темними гулями м'язів на гомілкях
та стегнах; йому подобався рівний, спокійний вираз очей, і тому він
узяв його, бо, гадав мічман, такі ноги швидше доведуть до місця,
а витриманість і спокій врятують його од випадковості серед
великого неритмічного руху на вулицях Шанхаю.

— Нанкінг - Род,— почув адресу Ян - Лін і в ту ж мить зірвався
з місця.

Ян - Лін реготав би невтримано од радості, коли б йому не до-
велось перетинати пилюжисте і брудне авеню, що спускалося до
порту, коли б вітер не забирався у рот, у горло разом із дрібними
скалочками.

Ян - Лін радів, що везе багатого пасажира, радів, що сьогодні
одробить хазяїнові останні невдалі дні. Багато центів він отримає
нині і, звичайно, піде в кіно або гратиме в фан - тан з товаришами.

Рікша чітко одбивав свій швидкий крок, а будинки, квартали,
спочатку бідні, обшарпані — китайські, чим далі — багатші, євро-
пейські — все минали і минали повз них.

— А ну, швидше,— незлобиво сказав ззаду мічман і ткнув його
носком у зад.

Казкові картини з різнобарвністю і привабною красою —
увесь той химерний вигляд великого міста, де надзвичайно старс-
давня культура Китаю межувала з кварталами американського
бізнесменства — все це не вражало рікшу, все це було знайомим

Ян - Лінові. І скільки разів він не бігав повз цих кварталів, йому не обридало кожного разу втручатись у якусь несподіванку, коли нею цікавився його пасажир.

До Нанкінг - Рода ще далеко і тому всі рікші заспівали своєї меланхолійної пісні.

Спереду мугикнув один, потім зразу три, і вона ритмічна та мелодійна полинула в повітрі.

Везіть, везіть, хлопці...
У важкого чужинця грошей багато,
А у нас їх нема. І коли б ми їх мали,
То не ми, а він би возив нас.

Ме - би - лахайя
Тах - ашин - вала
Ве аус цех.

Везіть, хлопці, везіть,
Коли доведемо чужинця,
Він дасть нам грошей, і ми гулятимемо
Усю ніч аж до майбутнього дня.

Ме - би - лахайя
Тах - ашин - вала
Ве - аус - цех.

Везіть, кулі, везіть,
Чужинець робиться все тяжчим,
А краще б його перекинути
Через брук та в море,
О, тоді нас запакують у в'язницю
І розлучать нас із сонцем — Жи
І місяць, прокляте чадо дракона,
Стерегтиме нас!

Везіть, везіть, везіть!
Ме - би - лахайя!...

Везіть, хлопці, везіть,
Бо у в'язнях працюють без грошей.
А в кості грати — заборонено,
Там обстрижуть нам коси,
А потім скарають на горло.
Везіть, кулі, везіть
Ме - би - лахайя.

Ян - Лін співав разом з іншими і нарешті зареготав. Він не втримався од вияву своїх щирих почуттів: всі пасажир сиділи у колясках без жодного руху і певно не розуміли жодного слова з пісні, яка стосувалась тільки до їх самих.

Ян - Лін не соромився, що мелодія пісні бідна широтою звуків, що в неї нема європейської розливності — все це дарма. Головне — зміст, головне — організаційний заклик. І хай шість тисяч літ культури стародавнього Китаю — Дай - Юань - Го наклало свій відбиток

на розум і почуття Ян - Ліна, хай вона, оця прекрасна і дорого-
цінна культура, оспівується в працях сходознавців і гробокопів, нащо
вона Ян - Лінові, коли він засуджений на невігласся і коли життя
вимагає од нього иншого руху, поступовости і прагнень до „завтра“.

Везіть, везіть, кулі,
Бо буде незабаром час і Юе —
Проклятий місяць, чорний брат дракона,
Зникне з небосхилу!
Везіть, везіть, кулі,
Бо везете ви увесь світ в країну Жі,
В країну Жі — країну сонця,
Де живе Сунь - Ят - Сен
І руський родич його Ленін.
Ме - би - лахейіа !

Нарешті з - за височенних будинків показалася площа майдану
і далекою лінією замайорив Нанкінг - Род — головна вулиця Шанхаю.
Ян - Лін звик її порівнювати з розрубом довжелезної шабляки, що
одним махом розсікла залізо - бетонну голову міста - гіганта.

— Стоп !

Ян - Лін зупинився за півсекунди і поглядом провів мічмана
в універсальний магазин. Незабаром мічман повернувся з купівлями,
з пакунками, і вантаж коляски Ян - Ліна збільшився.

Рух вуличний ішов чарівний, мінливий і кольористий — раси,
люди усіх племен перемішалися в одному гурті, наче загадкове
ворушило історії всі струмки культур і цивілізацій злило тут в одну
ріку і ріка, не маючи виходу, закрутила у вирі усі людські нації
з їхнім романтичним минулим.

Ян - Лін сіпнув з місця коляску і знову полинув поміж инших
рікш, поміж автомашин і метушливих юрб народу.

— На фабрику Джефріс - Джапан, — гукнув мічман.

Шлях прийшовся по морському узбережжі і вітровієм повіяло
недалеке море, киваючи їм піною хвиль.

Ритмічно розмірені думи Ян - Ліна не порушувало майже ніщо.
Задума опанувала його і він спокійно позирав уперед на шлях.
Прокляття за своє гірке зацьковане життя поки - що не непокоїли
його. Ранок і близькість моря впливали на нього нейтралізаційно.

— Далеченько ще ?

— Через десять хвилин, — одповів Ян - Лін.

Рікша, дихав рівно, і мічман хвалив себе за свій вдалий вибір, бо
китаєць нічим не виявляв своєї утоми. Мічман встигне на фабрику,
до родича - японця, щоб передати йому деякі листи з батьківщини.

Рікша мовчав, байдужий до звичайних картин.

Проте час стриває нас несподіванкою, ніби виправдуючись цим перед нами за свою бездіяльність і ліноту! Так скоїлось і сьогодні.

Ледве вони наблизились до фабричних кварталів, як з будинку англо-американської компанії продукції тютюну вискочив невідомий чоловік і з розпачем, з криком, диким та одчайдушним, кинувся в море.

Ян-Лін перший угледів це. І коли з голови людини злетів кашкет і виявилось, що то загигає біла людина, давно відома йому, він заспокоївся.

— Що там таке? — запитав мічман.

З берега долетіли зойки публіки й поліцаїв.

— Що там таке? — і мічман немилосердо вдарив ногою по задку бідолашного рікші.

— Туди! — заволав мічман.

Ян-Лін скривився од удару і так сіпнув коляску, що офіцер ледве-ледве не впав на брук.

— Швидше, драконовий хвіст! Швидше!

До ріки збігалася юрба — жінки кричали, а поліція спішила моторами до місця небезпеки.

— Він потопає?

Мічман підвівся на сидні і занепокоєно блукав зором по бурнах солоних вод, ловив зором місце, де виринала голова і булькали пухирі.

За дві хвилини Ян-Лін підкотив до бухти і допоміг мічманові зіскочити з візочка. Японець вдерся у гурт людей.

— Потопає? О, боже! Рятуйте його! — голосила одна англійка.

Полісмен — великорослий сікх-індус — одганяв публіку і розвертав свого білого тюрбана, щоб кинути один з кінців нещасному.

— Він — відома людина! Рятуйте!

Шушукали в натовпі — гримали один на одного, але ніхто не наважався кинутись у воду, бо, на горе білої людини, надбережжя підносилось камінним обривом на два метри і тому врятувати було тяжко. Човни були далеко і звичайно могли спізнитися.

Рікші і всі китайці, що стояли поруч сікха, дивилися просто на воду і, ніби знаючи у чім справа, їдко посміхалися і іронізували поміж собою.

Японець-мічман люто підбіг до них.

— Ви чого стоїте?

У відповідь на лютість китайці зареготали. Ян-Лін озирнувся і помітив, що міс-англійка длубається в ридикюлі і лається з приводу байдужого ставлення „до високого обов'язку людини“, широко нюхаючи сальмяк, щоб не знепритомніти.

— А-а! Абр! Рятуйте,— гукав з води бідняга. Він барахтався у хвилях і очима пінгвіна дивився то на небо, то на юрбу. Він борюся за життя і бажання врятуватись зростало кожної хвилини.

— Хто він такий? — збентежено запитав японець-мічман.

— Він — відомий! Відомий, містер,— заверещала англійка.

— Хто він?

— Він — полковник!

Мічман обурився: він витяг морську шаблюку, що — наче рапіра, мала гостроту лише на кінці, і вдарив двох китайців.

— Геть, ви дияволи! Я рятуватиму без вас!

І справді, мічман скинув білий формений сурдут, кашкет з золотим мереживом.

Він бажав шляхетним вчинком довести прекрасним міс і містріс, що європейська цивілізація дала наслідки і серед жовтої раси.

— Куди? Куди ви, пане? — зарепетував сікх.

І, розмотавши тюрбана, шпурнув один кінець у воду. Кінець упав недалеко од полковника і пішов у глиб, майже торкнувшись пліч.

— Ловіть кінець,— гримав полісмен сікх.

— Кінець ловіть!

Мічман стрибнув у воду і взяв напрям до тонучого.

Той борсався в хвилях і наче не помічав, що за нього турбуються люди. Він хлюпав руками по піні, пускав бульки і пірнав у глиб морських вод і немов загубив усяку свідомість.

— Не тікайте од мене,— кричав мічман услід дивакові-полковникові, бо, на диво усіх присутніх, той рішуче поплив на середину бухти.

Ян-Лін стояв очманілий. Раніше йому кортіло реготати, але трагедія боротьби затяглася і регіт став би блюзнірством. Інші рікші принишкли і колом обступили сікха.

— Цей йолоп удруге кидається в море! Це — принциповий самогубець!

— Самогубець? — скрикнув Ян-Лін і, іронічно посміхнувшись, сунув руку в кешеню по гроші.

— Він — російський емігрант, панове! Я йому кинув рятівниче коло, а він одпливає од нього!

Напруження дійшло до краю. Сікхові слова були правдиві: біля самогубця плавав рятівничий пояс, а він навмисне одпливав од нього, щоб швидше покінчити з набридлим розбитим життям. Полковник (це стало наявним лише зараз) плавав прекрасно, але в ньому вагалися два начала: бажання небуття (бажання свідоме, давно обмірковане) і бажання жити (воління цілком інстинктове), бо воно з'явилося відтоді, коли емігрант окунувся у море і почав потопати.

— Ян-Ліне! Покажи йому гроші! Він припливе назад!

Рікша без жодної заминки виїхав десять центів і помахав ними над головою.

— Пане емігранте! Не губіть себе! Ми дамо вам грошей! грошей!

О, чудо! Поява грошей, за якими давно сумувала кешеня руського емігранта, справив велике значіння. Ян-Лін угледів, як полковник повернув назад до берега, і безсилим помахом рук попрямував до гранітної дамби.

— Двадцять центів!

— Двадцять мексиканських!

Тюрбан сікха мокрою ганчіркою теліпався над поверхнею води і закликав до себе самогубця.

— Гроші?

Це був перший запит врятованого. Мічман і сікх допомогли видертись йому на парасоль. Росіянин простяг руку по гроші і весело-істерично зареготав.

— Хто ви такий?

— Я? — похмуро сказав офіцер-емігрант.

Я безробітний вояка!.. Колишній герой — Андрія Первозваного... за останню війну і, як бачите, нині — почвара!

Мічман увічливо вислухав білоемігранта і заговорив з ним французькою мовою. Ян-Лін довго вдивлявся в їх обличчя, але не зрозумів, про що йшла балачка і чому так раптово засвітилося радістю лице росіянина. Нарешті, вони відрекомендувались.

— Полковник з бригади Нечаєва — Ласунов!

— Мічман японської служби з крейсера „Ісухі“ — Яшимото.

Інцидент вичерпався. Натопт почав розходитися. Мічман згадав про свою фабрику і повернувся з врятованим гостем до коляски.

— Нам треба обсушитися. Поїдьмо до мого родича!

Коляска помчала по старому напрямку — на захід, повз радянського посольства, до фабричного району.

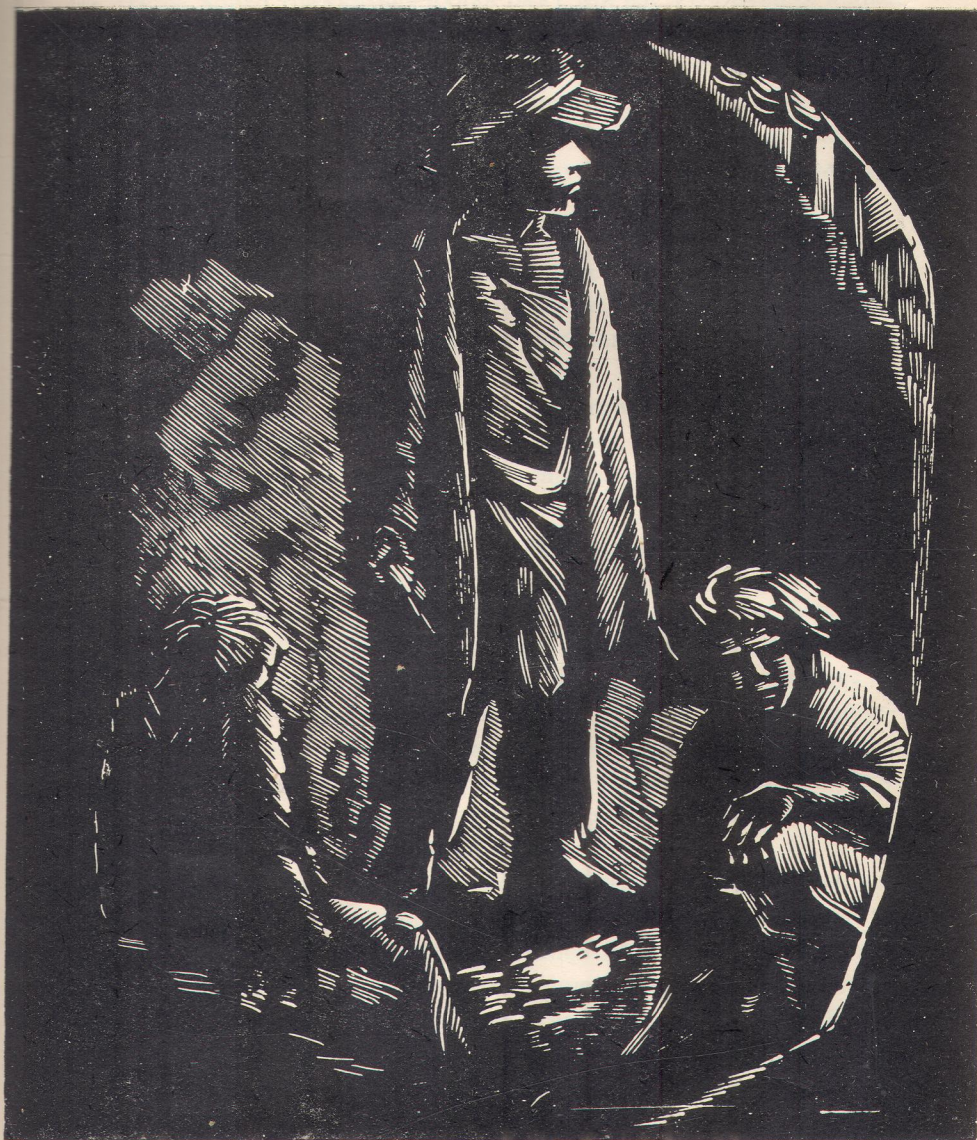
Ян-Лін не простив собі незнання чужоземних мов і твердо поставив за мету: взнати, що одзначає спілка японця з „Ісухі“ і самогубця-полковника з хижачької бригади білих.

Але думати не було часу. Треба — бігти і стежити за шляхом.

Б. РІКША І ЙОГО ПАСАЖИРИ ПОПАДАЮТЬ У ВИР СТРАЙКАРІВ

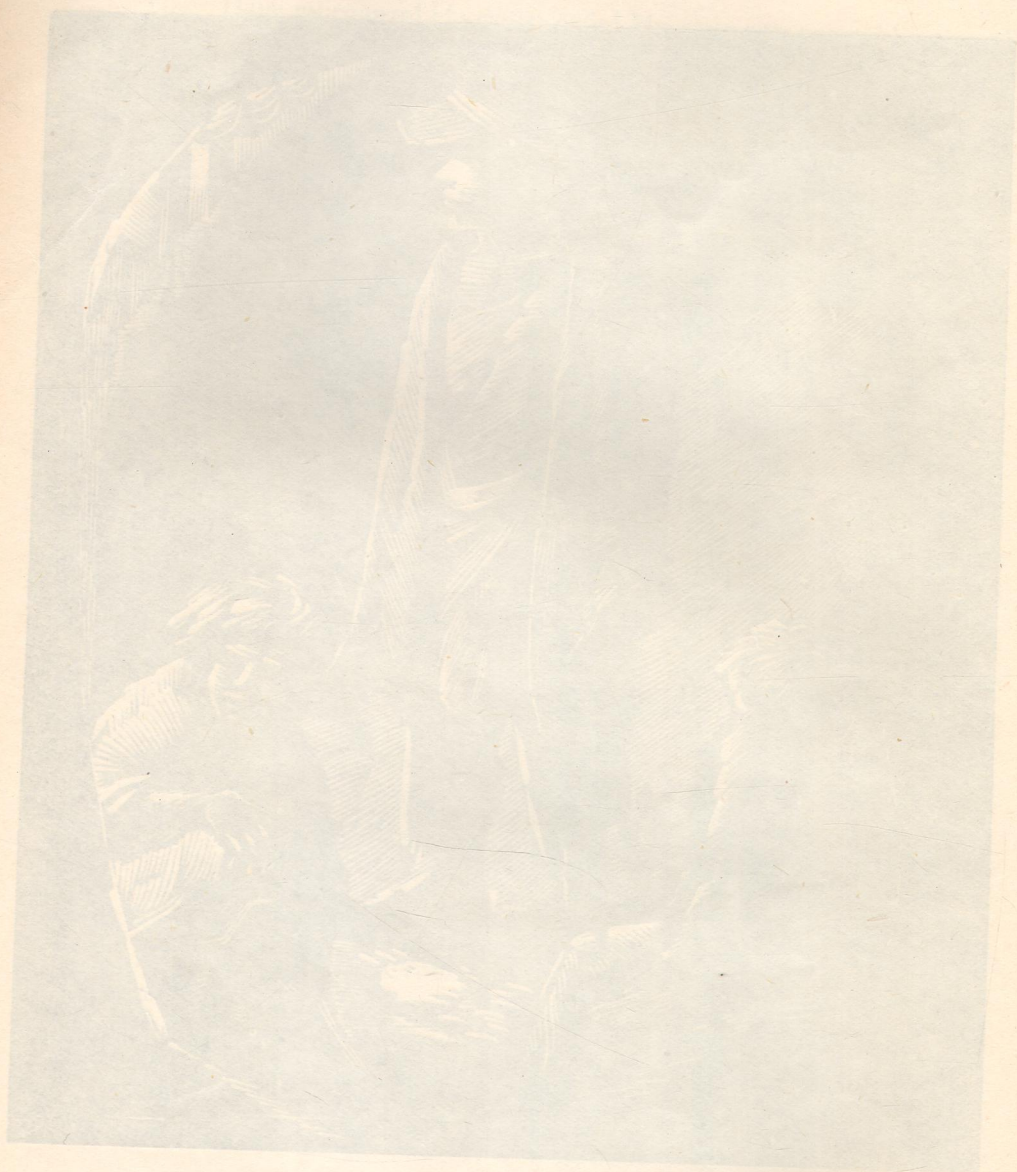
Фабричні квартали простягали до них чорне напиало. Димарі струнко простягались до хмар. Сонце високо підбивалося вгору.

Ласунов довго і трохи слізно оповідав мічманові історію свого трагічного життя про те, як червоні вигнали їх з Сибіру, як їм

АРМУ. Шаповал Як.

Безпритульні
(дереворит)

Deschamps

(1890)

APR 11 1891

довелося поневірятися серед чужинців, як вони поступили на службу до Чжан - Цзо - Ліна. Оповідання нарешті закінчувався згадкою, як генерал розщитав своїх друзів і розквитався, сказавши їм на прощання:

— Щось довго тримається влада рад! Ми вас утримували кілька років, але нині ми виховали власні військові сили!

Ласунов бідкався ще три місяці. Чистив взуття, вичищав свинарні — і хворий духом, задумав покінчити життя самогубством. Перший раз це не вдалося — врятували кулі, а сьогодні доля зіткнула його з такими доброзичливими істотами, як сікх - полісмен і мічман Яшимото.

Вони проїхали кілька кілометрів.

Яшимото похмуро розповів своєму військовому колезі, що він забезпечений напруженістю життя в Шанхаї і що рікші — найгірша наволоч у світі — поводяться нахабно з чужоземцями і, головне, з англіїцями та японцями.

— Та, прикладом, оцей візник — Яшимото тицьнув пальцем у потилицю Ян - Лінові. — Чи посмів би він так глузувати з людини в час небезпеки та з чортівською посмішкою дарувати гроші?

Ласунов почервонів.

— Невже моє життя коштує двадцять центів? — Він не знав, що грошима махає якийсь осоружний рікша!

Обом стало ніяково, і мічман поспішив змінити тему розмови.

— Да, тривожно у місті. Недаремно приплив сюди наш крейсер. На нашій національній концесії твориться щось незвичайне.

Ян - Лін тупсав перед коляскою і його постать ритмічно коливалася. Краплини поту поволі спадали з чола і котилися по вогких слідах попередніх краплин. Настрій чим далі псувався. Шлях пішов у гору і довелося натужуватись над коляскою з двома важкими тілами.

Коляска ледве не перекидалася назад.

Ян - Лін напружував м'язи, але голоблі, попадаючи у пахву, натирали руки. Шкіра надувалася пухирями, і тому, щоб полегшити собі труднощі, він затягнув старої китайської мелодії, що сподобалася Ласунову за її сходження з відомою піснею „Брате Якове, брате Якове, чи ти спиш? Чути дзвін на башні — бім, бам, бом“.

Ян - Лін заспівав щось подібне. Слова незграбно вилітали з вуст. Це був спокійний міноровий заспів, і згуки йшли з невеликими інтервалами.

Я везу, я везу.

А вони і не знають куди,

Хе - тао ...

Пісня не обривалася. Поетичний настрій не зникав і рікша підпав його владі. Наче очі його вгледіли під ногами велику бинду

з словами пісні, наче од цієї співочої путі піднеслася голуба пилюка мінору. Відчуття важкого зникло. Одностайний ритм біготні сприяв утворенню слів, і вони нанизувались у мелодійне намисто.

Ян - Лін підхопив заспів:

Хе - тао!
Нема у Китаї добрих людей,
Тих, що звивають Хао - Жень.
Хе - тао!

Яшимото умовлявся з Ласуновим і неуважно слухав мугикання рікші.

Фабрика Джефріс - Джапан постала перед ними червоними прямокутниками цегляних будівель і двома невеликими димарями. Обриси дрібних приміщень було ледве видно, але гостре око моряка помітило, що навкруги заводу стоять озброєні люди і кружляють біля двох великих заводських брам.

— Ви бачите?

— Там, здається, мітинг, — відповів Ласунов.

— З якого приводу?

Росіянин знизав плечима.

Японець натяг кашкета на лоба і, щоб сонце не світило у вічі, приклав долоню.

У сивім вуалі далини рухалися юрби і час од часу долітав буйний галас. Рікша прискорив біг.

За дві хвилини Ян - Лін досяг брами і круто повернув візка перед самим входом на завод. Мічман і полковник зішли і стривожені застигли перед химерним видовищем.

Біля брами лежав забитий китаєць і його пошматканий одяг обгортав змією голову. Переламані руки лежали на грудях, наче трофей якоїсь бійки. Над трупом сварилося кілька душ і з нечуваною лайкою підступали до двох наглядачів з фабрики. Чотири робітники стояли позаду наглядачів і не пускали їх назад.

Наглядачі одступали і відповідали мішаниною з японських, англійських та місцевих слів. Їхнє становище було прикре.

— За що ви його вбили?

Наглядачі одбивалися, і ніхто не чув, якими аргументами вони захищали своє життя.

Ян - Лін отримав платню і встрияв до сутички.

— Ви вбили? — настоював робітник з темноохровим кольором обличчя, розмахуючи кулаком перед винними.

Юрба зростала — через відчинену браму валили гурти робітників текстильної фабрики. Збентеження росло що - хвилини.

— Кличте хазяїна сюди,— вимагали десятки китаян.

Ян-Лін лишив коляску в затишку, де будівля контори утворювала з брамою невелику западину, а сам приєднався до групи і збудований кричав одноразово зі ста голосами:

— Тягніть хазяїна сюди!

— На відповідь!

Мічман і Ласунов, користуючись загрозою людських тіл у брамі (люди посунули сотнями), пройшли повз контроля і знервовані вбігли до кабінету головного інженера, де сидів хазяїн.

— Пане Ласунов, тепер будьте обережні...

Ян-Лін захопився протестом. Він залишився у масах і ставав невтримним і лютим.

Обличчя вбитого щось нагадало. Він три хвилини згадував, де міг стрінути цю людину. Протягом своєї 26-літньої путі він знайомився з усіма професіями низів. І нарешті згадав, що забитий служив колись рікшею в англійському селі.

— За що його вбили?

Удари посипались на двох наглядців.

— Хазяїн де?

Хазяїн вийшов на ганок зі сполотнілим лицем і зробив знак, що він усіх скликає до себе.

— Не бийте їх!

Ян-Лін посунув за загальною хвилею людей через браму заводу. Натопт тисячів що-хвилини. Рев виростав, як в урагані хмара.

Вигуки в химерній мішанині пили над згуртуванням людей, і незвичайний шум, подібний морському прибою, панував над усім.

— Я тут! Що вам треба?— з жахом спитав хазяїн-японець.

— За що його вбили?

Запит брентливо полонив в повітрі, немов крива шабля са-мурая, і розлігся в дальніх кутках заводського двору. Хазяїн мовчав і дивився то на труп, то на своїх льокаїв-наглядців.

— І ти не знаєш, яшур безокий?

Хазяїн кліпав віями і раптово зрозумів, що наглядці щось зробили, певно виконуючи інструкції надто ретельно і захоплено.

— Коли так, ми не одпускаємо тебе.

— Ми кликали тебе, щоб ти викликав начальника концесії,— гукнув один агітатор, опинившись поруч з хазяїном.

— Начальника!

Гурт розлився перед брамою. Бешкет роз'ячених, розлютованих сердець тільки розпочався, і Ян-Лін відчуває, що мусить скоїти щось надзвичайне, бо гармидер не вщухав і нові юрби робітників з сусідніх фабрик прибували на майдан.

Гудки фабрик гули, перебиваючи один одного, зливаючись в симфонію розгойданих звуків. Повітря немов голосило над злочиним людей з фабрики Джефріс - Джапан.

— Страйк!

— Протест!

Ян - Лін зовсім забув про свою коляску. Коли він ускочив на ганок, то немов перелякався. Більше 10.000 народу згуртувалося на майдані і нові, нові маси надходили без краю.

Агітатор, невідомий Ян - Лінові, мусив чекати найнапруженішого моменту, щоб одним сірничком запалити ці маси людського палива і дати волю вогневі.

— Начальник концесії! — зарепетуvalo десь спереду, робітники розступилися, щоб дати шлях чотирьом кулі, що несли на плечах розкішний паланкін.

— Я тут. Що вам...

Начальник концесії не закінчив. У відповідь зірвалася буря крику, ледве начальник концесії зійшов на ганок.

— Говори, за що його вбили?

— Я не...

Агітатор раптово підніс руку вгору і дав знати, що його палке серце просить слова.

— Я говорю!..

Начальник і хазяїн зблідли. Тоді охорона начальника вийняла револьвери і стала обіч.

— Ми кликали начальника концесії, щоб він попрохав на місце злочину губернатора міста...

— Губернатора нам!

Маси загули, немов море, що по ньому лине перший шквал. Голови загойдались, немов гребені хвиль. А жовті чола підвелися вгору, наче піна злости. Дунув перший вихор бурі — і робітництво замкнуло коло хвиль навколо двох чорних скель — начальника й хазяїна, що стояли в чистих вилощених вбраннях перед ними, обдертими і нужденими людьми.

— Ми кликали тебе, щоб ти запросив губернатора.

Агітатор зрозумів, що рано починати промову і тому вигукував окремі гасла:

— У вбивстві винна система суспільного ладу!

Начальник тупцяв на місці і радий був видертись з кола страйкарів.

— Гаразд! Я поїду до губернатора, — і він пішов сідати в паланкін.

— Не пускай його!

— Хай губернатор приїде сюди!

І кілька китайців рішуче одштовхнули його од паланкіна.

— Клич губернатора телефоном!

— Телефон! Телефон!

Через півгодини після цього застрайкували робітники усієї концесії. Клич протесту пролунав по цехах, і 30.000 робітників залишили варстати.

— Чи хутко приїде губернатор? — запитали у начальника концесії, вивівши його на узвишшя.

— Його світлість пан губернатор не може прибути сюди, бо має аудієнцію з паном японським послом з приводу прибуття крейсера „Ісухі“.

— А чого прибув крейсер „Ісухі“?

— Я не знаю.

— Ви мусите знати!

Лава збентежених людей сунула в браму. Всі вулиці на території японської концесії переповнилися, і Ян - Лін став свідком першорядної події, що мала ось - ось відбутись.

Він відчував гостру злобу, спостерігаючи нове явище — великі людські маси, що оточили забитого китайця; він взяв силу, більшу за його власні кулаки. Ця нова сила вабила його, вливалася в нього, як вода в порожнє річище старої ріки.

Вперше він бачив, як поважні персони — хазяїн фабрики, навіть начальник концесії злякалися цієї сили і тому нахлин бажань перевернув усе шкереберть у голові Ян - Ліна, розлився по кривинах мозків і змив відтіля бруд рабського світогляду.

Коли крикнули про крейсер „Ісухі“, Ян - Лін згадав ранок і порт і, не побачивши навкруги ні Яшимото, ні руського білогвардійця, гукнув агітаторові:

— Я привіз сюди офіцера з крейсера! Спитайте у нього!

Агітатор обернувся і колючим поглядом глянув поруч себе.

— А де він?

— Він розмовляв з хазяїном, коли того викликали сюди.

— Його нема! Він зник!

Хазяїн і начальник концесії озирнулися.

Лице агітатора вмить змінилося. Вилиці вкрилися рисками, очі запали у глиб, а з зіниць виповз той племін, що запалює вогнем голови людей. Шия виструнчилась, підборіддя підвелось вгору.

Агітатор заговорив:

— Друзі і товариші! Ось — перед вами — двоє відомих громадян нашої країни Сі - Хай! І ось вам — протилежність — вбитий за їхньою допомогою чесний робітник - китаєць! Ви добре знаєте їх

усіх. Оці два — шакали імперіялізму, а третій — один із тих Хао-Жень — твердих людей, що в Росії вбили найбільшого дракона в світі — і творять свою вільну робочу республіку. Хто нам відповідь за цього Хао-Жень, цього доброго роботящого чоловіка? Оці два відповідатимуть? Чи відповідь отой шпигун японського крейсера, що втік од...

— Він тут!.. — зненацька гукнув хтось далеко.

— Він не шпигун, а мій рідний брат, — сердито озвався хазяїн.

— Де він?

Ян-Лін приснув очима вздовж брами.

— Він тікає на чужій колясці, — гукнуло знову.

На банановій алеї недалеко од майдану з'явилася коляска, що швидко пересувалася поміж деревами. Вона подаленіла до порту. Голова людини в білому одязі торкалася зеленавих гілок. Білий чоловік заміняв рікшу.

— Це моя, — перелякано скрикнув Ян-Лін і погнався за втікачами.

В. ПОДІЇ НАБИРАЮТЬ НЕБУВАЛОГО РОЗМАХУ

Ласунов і Яшимото втекли, пересіли в одну з автомашин і покинули коляску, коли помітили, що до них наближається погоня на чолі з Ян-Ліном.

Автомобіль, повертаючись на іншу путь, розтрощив на очах рікші коляску, і вона хруснула, немов розчавлений хрущ. Скалочки дерева посипались навкруги. Ян-Лін зупинився над ними, як над домовиною друга, і серце перетворилося на камінь, проробило кров'яну діру вздовж тіла й немов упало поруч з розтрощеним, колись елегантним, прекрасним візком.

Гнів запалав під серцем. Гнів і жах. Бо Ян-Лін не має права повертатися до хазяїна, що дає в аренду, а без візка він нічого не заробить і тому попаде у ще більшу кабалу. Розбита коляска наче раптово одірвала його од смуги старого життя і в перший раз примусила розкинути очі на увесь світ.

Товариші надбігли і стали обабіч. Їм було дивно спостерігати мовчазність колеги, зціпленість губ і набряклість жил на руках і скронях.

— Що стоїш? Ходімо до своїх. Однаково не повернеш, втекли.

— Повернемо, — зі злобою мугикнув рікша у відповідь і глянув у слід утікачам. Курява закурила позади машини і закрила усе від очей.

— Як же я повернуся до господаря? — запитав він, не розуміючи, що цей незначний випадок скеровує його брудне життя на

нову путь. Донині часто йому снилося ніби він везе на візку вбитого вонючого кабана і ніяк не може позбавитись небажаного вантажу, немов руки приковані ланцюгами до оглобелі.

— Навіщо повертатися?

Сполотнілий Ян - Лін похмуро почвалав назад до заводу, де мітинг закінчився грандіозним виливом мас на вулиці. Ян - Лін бачив це з невеликої гори, і його вразила шаленість юрби. В браму виходили робітники, всіма вулицями йшли робітники до майдану, наче незчисленна кількість струменів лави і чорної пемзи стікала у низину, творила там плавке озеро людей. Серед цього безмежжя голів і нерозмірених сердець плів човником мрець, що його несли на раменах кулі.

Хазяїна фабрики замкнули в одне з приміщень, а начальникові концесії наказали одкрити путь у місто і повели його перед собою. Начальник виконав наказу, і люди покотилися кавунами по схилу вулиці.

Фабрики і заводи не припиняли галасливого зойку і загравні згуки линули до центру міста, до міжнароднього сетльменту. У повітрі бренила труба заводових повстань, і Ян - Лін сприймав це здивовано і трохи зраділо. Йому до вподоби була шумливість маршу і дзенькіт, брязкіт у тулумбаси. Душа китайця давно прохала такого зворушення повітря, якого ніколи не буває на святах нового року.

Десять взялися петарди і вони розривалися у натовпі, приємно лякаючи дитячий розум юрби. Гуркіт, раптовість поодиноких пострілів, гітариста повинь згуків і різнобарвність змішаних мелодій — увесь цей водоспад людських згуків плів над містом і заглушав звичайний гамір рухливого велетня.

Першою одгукнулася китайська частина міста, і з брудних кварталів посунули нові маси, що їх життя заповнив водоспадний рев нової людської Ян - Дзи - Дзян.

Ян - Лін не розплився серед мас. Ні, він ще ніколи не бачив, щоб палець руки злився з тілом. Уява його намалювала колоса, утвореного тілами людей: він мало помітний — втілювався в колоса, і не злився з ним, а зрісся, ставши маленькою частиною велетенського тулуба.

Він остаточно забув за свій візок і підбіг до перших рядів, де, під охороною своїх людей, плів паланкін начальник концесії. Озброєна револьверами йшла охорона комітету страйкарів і позирала на паланкін. Оратор - гоміндановець ішов обіч носіїв червоноголубого прапора Китайської республіки і кидав окремі гасла в маси.

— Десять тисяч років Китайській республіці та його Кантонському урядові! — кричав промовець.

— Чун ван мін ко — ман сцю, ман сцю!

Вигуки здіймались над юрбою, як вітрила над морем.

— Десять тисяч років нашим братам, радянським радникам і головному з них — Бородіні!

— Десять тисяч — ман сцю, ман сцю!

— Куо - мінг - тан — ман сцю, ман сцю!

Ян - Лін остаточно зрісся з тілом велетня і, не порушуючи симетрії, він вільно рухався, немов палець руки — і на тлі мерехтливості інших рухів це виходило природним і законним.

Горло раптом стислося, і він крикнув:

— П'ятдесят тисяч років нашому старшому братові, любому Радянському Союзові Республік!

Ян - Лін заплакав од нутрянної радості і весело слухав, якими тисячолітніми бажаннями міряв своє серце новий Китай.

Начальник хмуришав у своєму паланкіні і мовчки зупинився біля виходу з території концесії, провожаючи нерозмірений вилив китаїців.

Вигуки - гасла ображали його, як патріота нації. На його думку, концесія не могла дозволити порушувати спокій та лад.

Ян - Лін вибіг наперед демонстрації і задивився на невидану красу і зливи фарб над головами.

Прапори національного уряду маяли птицями. Носії підносили їх угору. Радянські серп та молот містилися на них. Серце рікші стислося од піднесення.

О, Китаю! Твій прапор поки - що лежить на землі, затоптаний британським левом, але він підводиться з крові і лине до сонця, і воно, запрошене з небес, впало на твій стяг і жовтим колом вічності залишилося з тобою, урочисто розсипавши на твоєму прапорі блакитне проміння!

Пемзовим прибоєм біла історія в старі мури і ось — люди струнконогим потоком наблизилась до Ян - Ліна.

Гора горбато скніла у південних обіймах, а відтілля сповзали хвилі і густими водами обпливали квартали.

Раптово на очі йому попався хмурий начальник. Він був плямою на картині генерального маршу. Вигляд цього міжнароднього льокая образив рікшу:

— Десять день японському дурневі!

— Халуєві десять день — ман сцю, ман сцю!

Регіт полоснув гострою шаблюкою по обличчю японця, і очі його осліпли од гніву. Він наказав своїм охоронникам заступитися за нього, але вони закликали од жаху і не ворухнулися, поки не пройшли всі тридцять тисяч народу.

Г. ЯН - ЛІН — ДЕЛЕГАТ ДО ЖЕБРАКІВ

Страйк розростався. Величезні натовпи сходилися до міста з різних частин.

Нарешті авангард демонстрації вийшов до центру міста. Передні людські хвилі накопилися на квартали, оточені колючим дротом. На проходах стояли озброєні команди англійських, французьких, італійських моряків і попереду їх дзьобатими хижаками дивилися кулемети.

Хвилі накопилися і зашуміли горластим прибоєм.

— Чого не йдуть далі?

— Проходу нема, — відповідали з перших рядів.

— Китайцям нема проходу по власній землі? — питав знову настирливий голос.

— А хто тобі казав, що земля — китайська?

Задні хвилі напірали на передні, і демонстрація почала повільно обтікати дротяні перепони. Вона розтяглася, розбилася на струмочки.

— Чому сьогодні не пускають? — кричали поліцаям.

— Губернатор наказав.

Ян - Лін опинився перед засадою на вулиці Футчау, що йшла паралельно Нанкінг - Род. Ця фешенебельна вулиця кипіла рухом різноколірних, іноді фантастичних жіночих вбрань з едвобів, з тонких оксамитів — жінки, дами, кокоти, проститутки метелили перед загорожею, немов метелики, що б'ються об електричний ліхтар, налітаючи на вогонь тонкотканними крильцями.

В супроводі „денді“ вони дивилися через лорнети на бурхливий навалу людей. Дехто голосно реготав з приводу буйноголосого реву демонстрантів, дехто сміло підходив до колючої стіни і саркастично спостерігав рухи китаєць.

Одна мадам навмисне близько підійшла до загорожі і, глузуючи, кинула у натовп дрібну монету в п'ять центів.

— Кому не хватає заробітної платні, маєш!

Монета вдарила по переніссі Ян - Ліна і з жалібним дзвоном цокнулася об каміння бруку.

Мадам зареготала.

Це образило Ян - Ліна, і він одповів пошпуреною каменюкою, що влучила в одну з довжелезних ерогліфічних вивісок. Вивіска заколисалася і збила чотири кашкети, дві шляпки і зламала одне страусове перо. Ще колисаючись, вона якось зірвалася з прищипу і білим прямокутником розсікла кольористий натовп. Чоловіки і жінки побігли од загорожі, а лавочники, крамарі, власники чайних хатинок притомом кинулися зачиняти свої крамниці.

Вулиця Футчау завихляла чорними, жовтими, блакитними тінями.
— Хо-хо-хо, — не втримався Ян-Лін і зирнув на команду моряків. Ті стояли непорушно. Лише зійшлися щільніше один до одного. Ян-Лін поглянув ще раз і разом з зеленим гнівом відчув щось нове.

Він бачив: командиром японських моряків був Яшимото, а попереду над кулеметом схилився Ласунов. П'ятдесят чоловіка білогвардійців стояли за ними і чорновусі обличчя здалися Ян-Лінові схожими на російських козаків.

Тоді рікша мовчки догнав промовця і шепотом передав йому новину.

— Ми їх виселимо відтіля, — сказав Ян-Лін і знову повторив свою пропозицію.

І тоді ж промовець-гоміндановець написав записку і послав його до цеху жебраків.

— Скажи, що за нагородою ми не стоїмо.

Ян-Лін хутко помчав до передмістя, до кінця базару, і через п'ять хвилин став перед радою цеху. Його стрінули почвари, яких нема ніде на земній кулі. Обдерті, вмазані у сажу, у чорний пилючий бруд, — вкриті дрантям, фуфайками, старим лахміттям із ковдр, а подекуди і газетним папером, члени цехової ради оточили рікшу, і бідний одяг Ян-Ліна здавався їм розкішним у порівнянні до їх жебрацького вбрання.

— Викурити їх? — запитав голова „талаї-е“.

— Так, тільки негайно!

І, виконавши місію, Ян-Лін повернувся назад. Через хвилину за його спиною заголосило неможливими тонами, голосами, вереском, немов велетенський молот забухав густо по чавунних черепках. Немов кожна скалка металу хрумко кололася на горошинки, заливаючи повітря навкруги лопанням металічних молекул.

— Ма-джонг! Ма-джонг!

— Будемо ніччю грати, пити, жінок любити. Підемо на герць!

— Ма-джонг, — ревли члени жебрацького цеху, збираючись на бешкет до англійців.

Рікша був радий, що втік од вонючих, брудних, невимовно загажених кварталів, де мешкали жебраки. Його ніс був при звичаєний до всіх запахів світу, окрім надзвичайно нудного смороду жебрацького.

Ян-Лін добіг до демонстрації і захекано сповістив гоміндановця, що незабаром „вони будуть тут“.

Демонстрація остаточно зупинилася перед загорожею, де починалася Нанкінг-Род, і рікша помітив, що до робітників приєдналося до 4.000 студентів і китайської молоді.

Маса нервувала. Ззаду натискали і вимагали руху вперед, але перепона вп'ялася кров'яними крапками у велетенське тіло колективу.

— Ось вони! — гукнуло далеко збоку.

Ян - Лін прислухався. Ліворуч почувся невиразний шум, щось середнє поміж реготом та грюкотом — наче по бруку покотили велику цистерну, наповнену гайками. Навала згуків виростала.

— Талаї - е! Талаї - е! Великий пане!

Ян - Лін вискочив назустріч.

І прикипів, здивований, до землі:

Жебраки юрбою до 200 душ бігли за рікшею і гримали, щоб той зупинився, але англієць раз - у - раз бив стеком по спині і приговорював з лютим виразом обличчя:

— П'ять доларів! Десять! П'ятнадцять дам... коли встигнеш довести до сетльменту.

Бідний рікша вибивався з сил і щиро бажав довести чужинця до міжнародних кварталів. Велика нагорода вабила його.

— Талаї - е!

— Талаї, — взивали жебраки і простягали руки, випрохуючи в англійця милостиню. Білий чоловік мовчав і суворо дивився уперед, чекаючи повороту до Нанкінг - Род. Але замість відчиненого проїзду він стрів людську стіну, густу і зелену, як тіна.

Крик здивовання вирвався з вуст англійця.

— Талаї - е. Великий могутній пане. Обдаруй нас!

Але той, кого вони взивали „талаї - е“, затирав собі ніс, коли вітер наганяв повітря од юрби.

— А? Ти — не талаї, а гваннаку! Ти — собака!

Вереск досяг останньої межі і розкосе, окасте жебрацтво навмисне перекинуло рікшу і повалило англійця у грязюку. Зляканий візник схопив візок і, щоб не зламали його, помчав назад додому.

— Талаї - е, — насіли вони на європейця, оточивши його обрубками покалічених рук. Гній поточився з ран зелено - молочною юшкою, закапав вичищене взуття, і сморід вадькуватий гостро вдарив у випещене обличчя цивілізатора.

Нарешті у нього не вистачило терпіння, і він, щоб позбавитись як - небудь цих потвор, вивернув кешені і все срібло шпурнув у юрбу. Коли всі нахилилися збирати дрібні монети, англієць подався спартакіядним маршем на гору.

Це бачили студенти і робітники.

— Ха - ха - ха, — рознеслося ген - ген.

... Кінець - кінцем жебраки під проводом Ян - Ліна пройшли до двох головних засад на Нанкінську вулицу і вулицю Футчау

і в кількості 200 — 250 чоловіка розійшлися на лінію кварталу, групами по десять-двадцять душ.

Далі... О, дивовижне явище Китаю, багатого на реальну фантастичність життя і невиснажного на чудові вигадки азіатщини!

За командою радників цеху, всі заревли, як тибетські верблюди, як череда мексиканських бугаїв, що стали перед загорожею, випрохуючи води своїм ревом.

Жебраки почували себе надто вільно.

Дикий бешкет нестримного реву, дикого, як розрив набою — розтопив повітря.

— Аао! Еуоаа! Войї-еее!

Ян-Лін любив шум і не затуляв вух, а сміявся над Ласуновим та Яшимото, що вперший раз спостерігали дикунський танок голосястих горлянок.

— Гваннаку! Собака чужинська!

— Гва-аннакуу! Порося моєї свині!

— Ма-джун! Стара п'явка! Ма-хуан!

Жебраки хрюкали, гавкали і імітували голоса усіх тварин і птиць. Але ніщо їм не вдавалося так гарно, як завивання пораненого сіамського слона і гнівний рик обдуреного тигра.

Це були живі джунглі. Це був рухливий бамбуковий ліс, і з хащі неслися усі згуки та пісні, які тільки народжувалися протягом ночі під фосфоричними тропіками.

— Ганьба білому зрадникові! — гукали вони на Ласунова.

Згодом моряки почали затуляти носи і одсуватися назад стриманим кроком. Вонючий наплив досягав чужинців — колишніх гостей Китаю.

— Ганьба мілітаристам і крейсерові „Ісухі“!

А тимчасом по всьому Шанхаю шугали газетчики і викрикували, хвилюючи і так рознервовану публіку. Вийшов екстрений бюлетень ранкових газет:

„Шанхай під владою московського більшовизму!“

„О 10 годині ранку страйкувало 80.000 робітників!“

„О 12 годині ранку страйкарі вийшли на вулицю!“

„За останніми відомостями, страйкують 130.000 робітників!“

„В перший раз відмовилися виконувати свої обов'язки рікші управління французької концесії!“

Перед редакціями висіли величезні об'яви про заходи муніципалітету і про важливу змову між англійським, американським та японським консулами з командирами крейсерів та дредноутів, що стояли на рейді, що мусили боронити європейців на випадок червоного повстання.

„Норт Чайна Дейлі Ньюс“ од 30/V 1925 року вила, як сирена пожежної команди:

„Більш - ш - шшовизм мус - сить бути знищеним!

А метелик шанхайської ради профспілок оголошував самодисципліну та вперту поступовість, викликав на герць ворогів:

„Великий китайський Чікаго завмер. 230 тисяч робітників вийшли на вулицю, щоб довести, що існування капіталістичного ладу є довгочасний тривкий злочин проти людськості, проти майбутнього, проти Радянських Республік, що вперше покарали вікового злочинця — буржуазію та її льокаїв.

„Всі на вулицю! Поширюйте страйк!“

Г. КРИВАВИМ БРУКОМ

Метелики розсипалися над людським морем і жмутками розходилися по руках. Краплина за краплиною, струмок за струмком — припливом нових слів і гасел — ішли вони через свідомість страйкарів.

Ян - Лін хапав метелики з раптовою жадністю і читав їх, поки жебраки вили і бруднили певну ділянку дротяної загорожі. Цех виконував свої обов'язки ретельно, і Ян - Лін почув одним вухом, що недавно вони, по запрошенню цеху крамарів, помстилися над двома китайськими купцями, що не додержувались правил, встановлених цехом. Парфумною гірляндою своїх смердючих тіл вони оточили крамниці двох зрадників і одганяли покупців лайкою і гриманням, аж доки крамарі не здалися на ласку цехової ради.

Нині Ян - Лін упевнився, що слух правдивий і що жебраки справді здатні впливати на психічний стан ворожого табору. Англіїдці — перші одсунулися од загорожі на досить велику дистанцію, за ними американці і нарешті на ділянці Нанкінг - Род — Футчау одступив загін Яшимото. Ласунов не втримався на своїх позиціях і, побачивши загальний відступ, мовчазним жестом руки показав нове місце кулеметній чоті.

--- Ін - пян! Ін - пян! Товста тітка відступає, — зраділи злидарі і, за покликом до нової акції, притиснулись до самої загорожі і почали закидати заядлих мілітаристів камінням, калом і іншими покидьками звальних місць.

Найдивовижніше було те, що жебраки продерлися у прохід колючого дроту і потім сивою хвилею нахлинули на військові застави. Їх ніхто не прохав робити це, але ненависть до „білих тигрів“ перемогла жах, і от, під щохвилинною загрозою кількох кулеметів, посунула чорна лава і хутко наблизилась до першої лінії охорони.

Кулі побігли за ними. По інерції подалися за кількома хоробрими, що напористо наскочили на кулемети Ласунова і Яшимото.

— Назад! — зойкнув Ласунов, але було пізно.

Люди залили всю площу поміж ним і загорожено. Повінь сміливості заразила всіх. Десятки рук вхопилися за стовпи, і хутко земля покрилася чорними ямами.

— Назад!

Ніхто не чув і певно не послухав би.

— Назад!

Яшимото подав наказа і перша вогненна смуга залізомовного кулемета лягла на юрбу. Просікла невидимою сокирою рівну путь — строкату стьожку — пилкою різнула могутній стовбур стародавнього дуба — і велетень похитнувся і загинулим листям, збитим з віт, сипнув на траву.

Але дуб був міцний соками глибини та корінням — він хитнувся кілька разів, ще раз обтрусив обсіченим листям і не впав, на здивовання ворога.

Ласунов без жодного попередження одкрив стрілянину з кулемета. Білогвардійці обстріляли натовп з п'ятидесяти гвинтовок. І все даремно. Нестримний рух безугавних тисяч переміг саму смерть.

Батогами сікли кулемети по юрбі.

Китайці не відступали.

Вогненным толоком, кривавим рухачем вони одсували маси — кулі несли смерть, і все ж загорожу — знищено; перепону, перегорожу між жовтим і білим світом — рознесено; тисячі людей прорвалися у квартали, і на невеликій площі вирішалася справа — кривава дискусія між двома класовими правдами. Ян-Лін не позирав назад на жакливу картину — на кулеметну м'ясорубку, на бойню. Ніщо не зменшило його поривної одчайдушності.

Він дістався лінії ворожого розташування, і перший його удар впав на Ласунова. Очі Ян-Ліна не нотували остраху полковника, жалюгідного притамовання рухів емігранта. Він не стежив, скільки його товаришів полягло трупами, не стежив, як вели себе жебраки перед жорстоким ворогом — треба було досягти кулемета, задавити кулеметчиків і... наче навмисно доля грала з ним: близькість посилювала нахлин цих бажань. Сальтомортально рікша перелетів віддалення і розгнівано упав на білогвардійця.

Мить — і з перекушеним горлом Ласунов покотився вниз.

Ворог подав сигнал відступу, і от озброєні частини міжнародньої охорони покотилися до центру міста, перелякані настирливою атакою кулі — цим жовтим ураганом, перед яким затремтів корабель самої історії.

Ставте монумента жертвам цієї бойні! Ставте його — робітників, студентів, кулі і жебраків! Хіба ви не почули, як великий шторм людськими бурунами розтрошив хвильорізи ер і високохвильно перелинув у гавань Росії і в ній першій потопив старі кораблі, що заховували свій консервативний вантаж (лад, світогляд) од подуву з моря!

Ставте монумента жертвам 30 травня! І слухайте, як регоче океанськими просторами півсвіту жовтий тайфун. Не затуляйте очі й вуха! Їдкий вал революції однаково обпалить вам лице і вам, безвірникам і гітарним мінористам, ніколи не вгледіти, як корабель історії з паламаними щоглами і завузленими шкотами прямує на схід до сонцесяйного моря!

Ставте монумента на розі Нанкінг-Роду і на розі Футчау, бо цими аортами незрівняного міста вперше потекла кров китайського народу!

Тисячні юрби увірвалися до центру. Протягом кількох годин людським океаном, де вирував тайфун, панував ясний штиль радісної надії і сяйво блакитного сонця. Це був перший виквіт червоної радості.

Ян - Лін дав волю своїм рукам. Він бігав і зривав усюди вивіски „вхід китайцям та собакам — заборонений“, кликав других і між ними почалося змагання на швидкість та моторність.

Ян - Лін і вмиратиме, та згадає, як його душа забагатіла. Він ніколи не забуде, як розіп'ялися на хвилину його груди, як випало відтіля серце і замість нього запалав вулканною загравою прозорий рубін, чистий і прекрасний.

Рікша радів, що не думи, а блискавки бурхають у нутрі, що кожний куточок його тіла живе одчуженням перемоги і несподіваного свята.

Як кожна росинка одбивала промінь ранку, так кожна клітина організму одсвічувала сонцем.

Кривавим бруком він побіг до порту. Позаду зойкнули випали, і нова думка повернула його розум, немов на карусельному станку. Позаду виростав жах.

Очевидно, демонстрантів наздогнали регулярні частини і оточили їх.

Над морем загуркотіло, і грізний відгук розкотився квохчатим прибоєм звуків.

Ян - Лін побілів і зупинився на мить. Переляк мотузами спутав ноги.

Образ Яшимото з крейсер „Ісухі“ постав перед ним.

В очах затуманіло: морефорт і кривавий брук, довгий кривавий брук...

Д. ЯН - ЛІН ЗУСТРІЧАЄ НЕВІДОМИЙ КОРАБЕЛЬ

Кілька куль пролетіло над головою рікші. Дзенькнули по вивісках і цокнули по вітринах, пробиваючи прозоре скло.

Од місця розстрілів бігли люди і щось дико кричали, перелякані військовими засідками у невеличких провулках.

— В порт!

— До порту, — хтось гукнув недалеко од Ян - Ліна.

Придивився до них — це були його знайомі рікші, що мчали униз без своїх колясок. Вони од жаху не впізнали його і покинули його на самоті.

— Крейсер „Ісухі“?

— Він одкрив недавно стрілянину!

З обмотаною головою проминув його молодий робітник і побіг до узбережжя.

— Туди! Туди!

— Там радянський пароплав забере нас!

На лицях палав жах і надія на порятунок. Виряченими очима людина позирала на довгий брук, на далеку смугу жовтого моря. Утікали всі, хто тільки міг — і, спостерігаючи цю божевільну втечу, Ян - Лін лякався сам і біг за ними, немов перед ним тікала ясна радість, а позаду цюкала по бруку чорними підковами смерть.

Страшно було бігти одкритим узбережжям понад берегом моря — з міста долітали кулі, дзюбаючи землю і галасливо присвистуючи. На рейді стояв крейсер „Ісухі“ і раз-по-разу бив з гармат по китайській частині міста. Три випали трусонули морські буруни й хвилями розтятого повітря полетіли у височінь. Три рази димок над бортами розпливався у сивизні імлістій, і три рази долітав до вух Ян - Лінових рокотливий далекий відгук.

— Певно, сліпими?

— Якого там біса!

Кривавим бруком добіг нарешті Ян - Лін до порту і перші хвилини виглядав, де мав стояти радянський пароплав.

Як до матери одшуканої, спішив рікша до пароплава. Серце замирало, тіло тремтіло от жаху, а голова була повна ясною надією. Китаєць давно знав, що росіяни частенько запливають до Шанхаю, знав, що „Трансбалт“ — найвеличезніше судно дружньої радянської держави. Йому довелося колись довго, ^{довго} любоватися його величним виглядом, коли той перевантажував ^кків, поки не з ^{лима}роним пра-

Плакав тоді од радості рікша — віг пором з берега, з одного штабелю яш тий сікх - поліцай.

Нині знову з радісною візитою завітав пароплав, і рікша мав хоч єдиним оком зирнути на друзів, розповісти їм про сьогоднішні розстріли і нахабство імперіялістів. Вмре він — а зробить, двадцять днів очікуватиме на відплиття і перед самим одходом забереться в трюм, заховається од поглядів поліції!

Він палав однією думою і фізично відчував, що одне зерно мрії дало цілий врожай бажань. Невиявна туга за щастям стискала груди і заважала дихати.

Що зробити? Що заподіяти, щоб моряки не вигнали його, як сказати їм, що він — не шпигун? Яким засобом він упевнить капітана, що доля змилюється над пароплавом і поліцей-контроль ніде не знайде його?

Ян-Лін чвалав по довгих проходах поміж грудами вантажу і серце його плакало од жалю.

Радянського пароплаву ніде не було видно.

На рейді моря струнчили свої озброєні вежі чужинські дредновти і млосними примарами височили на темному обрії. За ними розстилався морський простір, порожній до самісінького небосхилу. Небо насупилося і, як ображений хлопчик, порозкидало свій дракий одяг, а тому хмари й хмаринки здавалися надзвичайно рухливими, начеб-то прозорий блакитний велетень ворухився і переплітав у невимовному розпачі руки та ноги.

Остеронь майорив „Ісухі“. Димарі його диміли шипучим димом, пар струмками виривався з-під клапанів, а за ютом виростали гори-хвилі і з пінястими одливами набігали на каміння та скелі.

Крейсер вирушав, а куди — невідомо.

Ненавистю стрів його китаєць. Витвір з металу і панцеру, цей крейсер спадав на тонкоморду хижацьку ящірку.

На гарматах уже висіли накривала — жакні гірла заховалися під маскою. Вся команда стояла на палубі і прощалася з французьким крейсером.

Мить — і на щоглах розсипалися стяги. Барвистою гірляндою зарясніли вони над кораблем. Француз одповів тим же.

Крейсер моторно повернувся в річищі Ян-Дзи і демонстративним салютом обмінявся з англійським та американськими суднами.

— Куди це він? — міркували на березі.

Ян-Лін уважно вистежив рух японця і, насварившись кулаком, вилаявся.

Крейсер зацікавив його.

Хвилі могутньо загойдалися, і од військового корабля полинув великий вал. Хвиля понеслася до затоки, але, стрінута іншими, замялася і нарешті змішалася у вінегреті одблисків, піни, води.

„Ісухі“ — попрямував у море. Корма прийшлася напроти того місця, де вичікував Ян-Лін, і він бачив, як панцерна стіна проминула повз його сірою смугою.

Стяги і вимпели затріпотіли од вітру і злилися в одну кольористу лінію од щогол до носу і до юту.

Нова догадка промайнула в китайця. Ця дума опанувала душу. Так завжди буває, коли морські вали рівномірно набігають на берег і піняться, але один з них буває надзвичайно бурхливий, високий і пінястий. Для моряків — це дев'ятий вал, а для Ян-Ліна — ритмічний наплив неопанованого моря.

— Куди?

Крейсер покинув рейд і зненацька наблизився до великого невідомого судна, що стояло оддалік з рудим вимпелом, що означало, що на кораблі — холера, чума або инша пошесть.

Японець раптом посірів, і моряцтво, яке щойно махало платочками, руками і кашкетами, затихло в глибокій образі.

Невідомий мовчав і не рухався.

— Що це значить? — закричали на молу. Ян-Лін побіг до хвильорізу, щоб дізнатися, в чім справа.

А крейсер ще більше здивував публіку — він викинув чорний вимпел, а всі стяги притьмом убрав — моряки кинулися у каюти і в кубрик.

— Там холера!

Місто і порт були повні балачок. Стрілянина припинилася, лише окремі частини облоги об'їжджали вулиці, а порт глухо мурчав і морем, і повітрям, і людьми. Тим більше, що незрозумілі акції японської нахаби та присутність невідомого пароплаву підтримували напруження й цікавість портового населення.

— Що це за пароплав?

— Хіба я бог, щоб знати?

— Давно він на рейді?

— Приплив перед розстрілом.

— А чого його не пускають у порт? — настирливо запитував захеканий голос.

— Мабуть, команда хвора. Певно, там тифус! Ви як гадаєте, містер?

— Не тифус, а холера!

І обиватель сухо підводив пальця у небо.

Так невідомий пароплав з його характерним вимпелом прибрав до себе увагу усього населення порту. Японський крейсер поважно пройшов повз нього і страхіттям полинув у чисте просторе море до потемнілого обрію.

Ян-Лін розкритими очима оглядав роздольний простір і не спускав очей з холерного корабля. Це судно мовчало і, здавалося, хоронило за своїми хмурими бортами неоцінені скарби, якийсь алмаз правди.

Військо шукало по вулицях повстанців, і дві сотні китайської поліції прибуло до порту, щоб одшукати, заарештувати винних та невинних.

Тоді колишній рікша добіг до контори „Офіс ов Оріент - Ляйн“.

Заскочив у кімнату і опинився перед конторником.

— Коли будуть вантажити вугіль на це судно?

— Нащо тобі?

Ян-Лін тоді сипнув словами, що означали палке бажання зробити послугу чужоземному кораблеві. Слова, немов просіяні, падали з вуст гулко, а конторник, сухий і підозрілий, схожий на детектива, з позавчорашнього американського фільму, байдуже слухав його і робив висновки у своїй вугластій голові.

— Гаразд! Сьогодні ми набираємо групу кулі. Приходь! Але... умова...

І конторник розповів йому про розпорядження приймати на роботу лише тих, хто „не боїться халери“.

— Так справді це судно пошесне?

— Я не повторюю по два рази, — різко одрізав конторник і додав:

— Через дві години будь тут.

— А відкіля це судно? Якої держави воно?

— Це не твоя справа, — і конторник витурив його за двері.

Мусив чекати Ян-Лін. Перед конторою зібралося уже більше сотні кулі. Серед них він помітив постать білої людини, що трималася окремо і гордовито поглядала на останніх. Білий притулювся до штабелю лісного вантажу і впадав у вічі самотністю. Хто він такий — кулі не знали. Вони бачили його вперше, але одне розуміли вони, що горе примусило і його взятися за важку роботу, може колишнього багатія. Китаєць пройшовся перед ним і подався знову на мол. Там він спустив ноги з парапету і запаленими зеленими очима позирав на ізольований корабель.

Позаду його (він бачив гострим оком) збирався одпливати вугільний транспорт, і на палубі його товклася кавалькада англійських лікарів і медичних співробітників з балонами дезінфекційної рідини.

Ян-Лін не стримався од реготу.

Один чударнацький лікар, у білому халаті, бризкав пульверизатором усіх, хто сходив із транспорту. Під ногами ж китайця хлюпало малахітове море і хвилі досягали бризками голих п'ят. Море

грало піною і частенько його гребені ляскали у камінь, потім одбігали і серед бурунчастих випінків мигтіли чудесні іскринки сонця. Через мить іскринки затухали і під ногами роззявляла свою пащу водорослинна глибочінь, а медузи — немов вінчальні парасольки ніжноводних істот, плавали на недосяжній глибині і мерцали прозорими синьокисільними поплавцями. У таку мить позір Ян - Ліна зупинявся на молочно - туркезових комочках, а руки сами тяглися у воду, щоб захопити у долоні поважно - рухливу медузу, бо серпанкові прожилки у тілі її здавалися жилами морського кришталю, оточеного жемчужною масою.

Дві години минуло у стеженню за морем, за медузами, транспортом і пошесним-вимпелом. Туга тиха і безмовна виросла у серці сина Блакитної Республіки. Він чекав на ту мить, коли стрінеться з людьми, що при них говорив порт.

Е. ЯН - ЛІН І ЙОГО МРІЙНИЙ „ХАО - ЖЕНЬ“

У конторі записали його прізвище у портовий щоденник, зфотографували його, зняли дактилоскопічний відбиток з усіх десяти пальців, пронумерували скляні пластинки з цими відтисками, видали йому номер і послали його до другої кімнати, де коваль припаяв цей номер до залізного кільця.

Ян - Лін розкрив очі — він не бачив і не чув, щоб коли - небудь портовим робітникам робили таку процедуру.

Відколи вже як приходять чужоземні пароплави, а такого не чувано і не видано! Правда, портова влада іноді записувала в щоденник прізвище кулі, коли вони дуже часто без пашпортів утікали на чужоземних пароплавах в Європу або в Америку, але такої досконалости обліку ніколи не провадилось. Десятки кулі уже пройшли через руки конторника і коваля.

— Нащо це?

— Це наша справа!

— Там же холера, ви краще дали б халати, чи що інше. Ми не отара, не арештанти, щоб отак знущатися над нами, — сказав Ян - Лін ковалеві, поки той заковував на лівій руці кільце з числом 46.

— Не придурюйся. Там не холера, а більшовики!

Понуро виходили кулі з контори, а поліцай пропускав їх на транспорт, ретельно перевіряючи числа і перелічуючи, немов отару.

— Ол райт! — гукнув він, коли останній кулі зайшов на транспорт.

... Двадцять хвилин хлюпав інвалідний транспорт по хвилях рейду до більшовицького судна. Кулі густою юрбою стояли на

палубі і з радістю позирали на пароплав, на кормі якого полихав червоний, такий простий і звичайний прапор.

Транспорт підплив з правого боку і довго пришвартовувався, як на абордаж, а кулі напірали на чотирьох полісменів, намагаючись перервати ланку з восьми рук та з'єднатись з братерніми руками російських моряків. Поліцаї утримували їх. Ян - Лін божеволів од радості; кожна зайва хвилинка, що її він перебував на транспорті, мучила його і виснажала терпець. Чекання ставало фізичною мукою.

Червоний прапор чітко вимальовувався на фоні рясного такелажу корабля. Бугшприт врізався у похолоділе повітря і майорив носом серед спущених ланцюгів якора, вантів і іржавих щоглових підойм.

Ян - Лін підійшов до білого незнайомця, що певно в перший раз приставав до кулів. Незнайомиць якось змінився: з вуст зривалися незрозумілі фрази, пальці тяглися вперед через борт, а очі відбивали якесь жебрацьке прохання. На віях колисалися краплинки слюзинок.

Найшаленішим з усіх кулі був цей білий!

Коли росіяни кинули канат на транспорт, він впав на коліна, як божевільний, вхопив пучками каната, у молитовному екстазі схилився над ним і покрив цю шерхату зміїну ліяну палкими поцілунками.

— Що з ним?

Поліцаї підійшли до нього, але він не покинув каната і весело виглядував все, що мало на собі радянські ознаки.

— Рідна — люба — моя — батьківщина! В перший — раз — за — сім років — я — цілую — справжній — руський канат — і — мадаю — його! О, боже!

Білий тулив канат до серця, і слюзи падали на нього, вкриваючи овальними пляминками.

Ян - Лін підвів його, а росіянин - емігрант не випускав із рук дорогоцінну річ, прохаючи радянських моряків одвезти його до рідної коханої Руси.

— Чи ващ пароплав не вмістить мене? Жалкуєте, дорогі землячки?

Моряцтво одповіло щирим реготом. Емігрант мав такий дикунський вигляд (якутський шаман!), що навіть кулі обступили нещасного колегу і почали вислухувати його сповідь.

Найближче до нього стояв Ян - Лін. Емігрант братерньо сунув руку під пахву китайця і підвів його до бугшприту радянського корабля. Там золотими літерами стояв надпис.

— Бачиш, жовтий ходя? „Пам'ять Леніна“¹⁾ в Шанхаї! Знову наша славетна флота ріже своїми грудьми моря усіх держав — це та наша флота, що не один раз показувала всесвітові приклад героїства!

Емігрант залився сльозами радості. Він не відав, чому підійшов сперше до Ян-Ліна, — певне однакові почуття сприяли їхньому порозумінню.

Моряки з „Пам'яти Леніна“ висипали нагору і з цікавістю стежили за сценою на транспорті.

Навіть капітан і два його помічники спустилися з рубки і розпочали з емігрантом розмову.

— Ага — припекло, патріоте!

Емігрант почув російську мову і телятком-годованцем підстрибнув на місці. Очі заблискотіли.

— Яким щасливим вітром вас занесло сюди? А я плакав за своїми — думав, що більшовики порозстрілювали всіх!

Команда зареготала.

— Тебе, йолопа, ще не розстріляли! Чека за тобою плаче!

— Господин товариш! Як мені потрапити до вас? — захекано питав він.

— А хто ти? — відповідав йому штурман.

Ян-Лін слухав їх і застиг без жодного руху на місці. Емігрант не одпускав мотуза і м'яв лівою рукою.

— Я, любі земляки, оренбурзький козак з вільних надрічних селищ Уралу, — явно брехав емігрант, бо долоні видавали в ньому особу аристократичного походження.

— Ти — такий на Уралі козак, як у морі дніпровський рак!

Емігрант не образився і прямо дивився в обличчя команди, що звикла до вихваток колишніх білогвардійців.

— Ех, землячки, землячки! Не розумієте ви руської душі!

Розвиток дії раптово перервався закінченням пришвартовання, і сотня кулі вистроїлась у чергу за мішками вугілля. Ян-Лін поспішив стати на своє місце за № 46, а росіянин десь попереду, в першому десятку.

Черга спадала на струмок жовтої блискучої лави, що колисалась од початку до кінця. Нерозгадано стирчали перед очима поліцаїв — ці постаті і вся людська черга, що тягала вугілля на радянський пароплав.

¹⁾ Нині відомо з газет, що „Пам'ять Леніна“ — захоплений південними військами Сун-Чуан-Фана, був затоплений не зважаючи на протест радянського консульства в Пекіні та команди.

Кулі навантажували „Пам'ять Леніна“ — і пузатий трюм союзного корабля поволі наповнювався чорним камінням, вогнем, що завтра спалахне під казанами і дасть динамітну силу парі.

Не почував ваги Ян-Лін од тяжких мішків. Черга розтала; швидко замість неї посунули дві спокійні лінії людей. Одна — в трюм, друга — назад. Емігрант геройськи тягав вантаж, і усмішка виграла на його блідому обличчі.

Одколи жив Ян-Лін, але такого міцного піднесення, як сьогодні, він не переживав. Живі люди, тепло стрівали їх. Жоден нагледяч ні разу не вилаяв жодного кулі.

Моряки вантажили корабель поруч із кулі. Вони проносили великий лантух повз англійського чиновника і навмисно намагалися зачепити його білоформенку. Англієць одступив на крок і зухвало стежив за пароплавом, щоб нічого не виносили відтіля. Він стояв як пень і пильно дивився на моряцтво, що глузувало з нього, звичайно, російською мовою.

Чотири години тривало навантаження. Як почув потім Ян-Лін, портова влада суворо обмежила час стоянки в порту і, боячись комуністичної пропаганди, рішуче запропонувала прискорити роботу і покинути Шанхай ще до наступу ночі. Але кулі не вправились, і капітан запротестував проти наказу, вимагаючи ще одного дня, щоб з більшим запасом вугілля вийти в море.

Остаточного дозволу ще не було, і кулі разом з моряками випорожнили з транспорту ледве половину запасу.

Кожний крок по палубі бадьорив Ян-Ліна, і він наївно мріяв перетворитися у дерево або залізо, аби як-небудь утекти з країни злиднів і тиранічного пригноблення.

Надходив вечір. Сонце звисало над містом жовтим китайським ліхтарем і поволі спускалося на шпилі будинків. Море присмирніло, і води заграли бенгальними сполохами зорі. Крученими зигзагами відбивалися щогли військових кораблів. Порт поважно шулився і затихав.

Капітан дав розпорядження зробити перерву в роботі, і кулі ревучою юрбою забрались на корму, оточили моряків і майже повисли на них, мацаючи кожну річ, одяг, кашкети і випрохуючи на спомин значків, портретів ватажків або поштових марок.

Ян-Лін ринувся у кубрик за одним росіянином, який кликав його до себе. Без перекладачів ці люди добре розуміли один одного. Китаєць сипав шиплячими згуками, створюючи дивний сумбур вигуків, жестів і міміки. Могутньою пружиною штовхала радість шалена та безпечальна, і губи дивака ворушилися в муках шукання. Очі чорними кружалами плавали у жовтизні зіниць і залюбки шукали по чолі і губах розмовника, щоб зрозуміти чужу слов'янську мову.

— Комніст! Ай-ом комніст,—говорив перед ним Ян-Лін. Моряк схвилюваний і радісний хутко кивав головою і стиха щось белькотів.

— Іш-танг? Ду ю іш-танг?—плутаючи дві мови, відповідав йому молодий мореходник і щиро стискав руку кулі.

Нагорі шумувало людьми і їх хвилюючою розмовою, згуки гармонійної радості долітали сюди, у кубрик. Вони обоє почули, як затремтіла палуба над головою.

Певно, усі зібралися на юті і голосно гомоніли між собою, поділяючи радість зустрічі.

— Ту борд ов шіп. Ту дек! На палубу, на борт корабля!—гукнув моряк, і Ян-Лін рушив слідом.

Нагорі почали щось співати, але раптом спів припинився і по сходах затупотіло: то група кулі і моряків за заборонаю співати спускалася у ленінський куток.

— Ту Ленінс-корнер! В ленкуток,—чулося що раз—і ось строката компанія чоловіка з дванадцять кулі розсілася на лавах, стільцях і з напруженою увагою забігала очима по стінах, по столах, де лежали, як білі острови серед червоного моря—газети та журнали.

Хтось знову зтяг пісню, і вона залунала у тихих одшумах невеликої каюти.

Арайс-йе старвлінгс фрам юр слямберс,
Арайс, йе криминальс ов вант¹⁾...

понеслося з переднього краю. Це співав штурман, чорнявий українець, і закликав до співу міцним тенором, що краяв повітря на шматки. Од вигуку стіни кололися, розсувалися. Люди, як команди, вирушали у війовничу путь з своєю бентежною піснею.

Ян-Лін протиснувся до столу і вплив свій хриплий голос у загальну мережу слів:

Фор різон ін чеволт ноу т'андерс
Анд ат ласт індс тзи адж ов кант...

Штурман подужав усіх. Поки кулі втягалися й пісню, а друг незрозуміло поглядали на інших співаків, він полетів угору на мелодійних крилах, потім спустився на землю, і не приземлився, а тихо поплив на півтональній висоті, тримаючи напруження пролетарського гімну.

Моряки посадили Ян-Ліна поміж себе.

— Співай!

¹⁾ Перша строфа „Ітернаціоналу“ англійською мовою.— Дослівно:
Просніться, голодні, од вашого сну,
просніться, злочинці, од злиднів.

Шанхаєць ледве розтулив уста, як ускочив капітан і стурбовано оглянув кімнатку.

— Тихше!

— У чім справа? — запитав штурман і припинив співи. Його диригентська рука повисла над гуртком.

— Усі кулі, присутні тут, мусять залишити пароплав, — сповістив капітан. Здивовання застигло на обличчях.

— Чому?

— Наказ портової влади.

— А не можна похерить наказу? — встряв знову штурман.

— Не можна! Я закликаю до порядку!

— Ні-ні. Лише дві хвилини, — закричав англійською мовою Ян-Лін. — Товаришу капітане, попросіть за нас!

— Той блазень не послухає!

Китаєць зупинився перед командиром і од несподіванки не знав, що зробити.

Такі чудесні і неповторимі хвилини минули. О горе! Чому отой держиморда тиранствує над кулі і заважає відпочивати в сонячнім оточенні міжнародньої дружби?

Потемніло у голові китаян.

— Це серйозно?

— І серйозно, і рішуче, — промовив капітан.

Всі встали, як над домовиною, і одчайний одблиск очей заплав під бровами.

Вихлюпнуло кров'ю серце Ян-Лінове радість сьогоднішнього дня. Чорним запиналом покрилися очі.

Проміння сонця згасло на небосхилі, і для нього не сонце заходило за обрій, а якийсь мідяний величезний ілюмінатор блакитного корабля.

— Я не піду з корабля. Ай гоу нот фрам шіп!

І набундючився од жажного удару, затулив рукою очі. Не вірив, навіть не слухав. Очима не дивився, щоб не бачити, як виходять його товариші з ленінської каюти.

Тоді штурман-українець матюкнувся, на превелику радість білоемігранта, і крикнув на всю каюту.

— Так співайте ж, хлопці, анахтемам у пику.

— І перший зотяг заспів „Інтернаціоналу“:

Ноу, комрадс, ком релі
Тзи ласт файт лет юс фес
Ль'Інтернешіонеле
Юнайтс тзи гіюмеи рес!

Приснули очі Ян-Лінові. Зморшки зникли з чола, а груди моторно задихали од свіжого припливу повітря. Потягся до штурмана й схилювся, несподівано для себе й для моряка, на його плече.

— Що тобі?

— Я не піду.

— Ай ом нот...

— Ай...

І потряс своїм бляшаним номером 46.

— Комрадс! Товариші! — гукнув злякано і слізко. — Розкуйте мене! Я не піду! Вбийте! Не піду! Товариші любі, кохані! Врятуйте! Мене вб'ють і сплять мої вороги! Мене буде пожирати фа-фа, мене спопелує вогонь!!!

І припав до грудей штурмана в сльозах гнівних та відчайних.

Задубів штурман, а Ян-Лін широко розвів руки, підвів голову угору і застиг на портреті Леніна.

— Не піду! Ось — він! Я...

Далі не зміг говорити, а зубами вчепився у заковане коло на руці і в безсилій рішучості рвонув з такою міццю, що на яснах показалася кров.

— Товаришу капітане! Прийміть мене у матроси! Я служитиму! Не отдавайте мене назад!

Штурман тепло обняв Ян-Ліна: щось хотів сказати, як китаєць підійшов до портрета Ілліча і став урівень з ним.

— О, Хао-Жень во! Во Хао-Жень! Ця людина — брава людина! Ленін — дай, Ленін — хао! Ленін — добрий і шляхетно великий Жень-чоловік!

Всі, хто виходив, зупинилися у дверях, і почалася одна з нестерпучих сцен, які супроводять кожний радянський корабель, коли він пропливає повз колоніальних країн. Не очі дивилися, а два кратери вулкану, і вогонь колючими струмками виривався з них. На лобі Ян-Ліна — немов лежала чорна хмарина. Краплини темного поту спадали долу.

— Вгамуйте його, — сказав капітан до штурмана.

— Хто добре знає китайську мову? — кричав шкіпер. Але перекладача не знайшлося. Китаєць у дикому розпачі щось белькотів, часто переходячи з однієї мови на другу.

— Виведіть його!

Капітан сам підійшов до Ян-Ліна і чемно попрохав вийти на палубу. У відповідь на нього глянула сама одчайдушність. Страшно було силоміць виводити китайця.

Вийшли майже всі кулі — і лише білоемігрант та кілька чоловіка чекали на розвязку драми.

Хао - Жень

— Не піду! Я лишусь,— волав кулі. Немов зляканий привидом завтрашньої смерті, він тупцяв на місці і плакав од гніву. Не слухав ні штурмана, ні капітана.

— Хао - Жень! Дай - Дао! Великий і шляхетний! Прийми, одвези у СРСР — любий і дорогий товаришу! Ти розумієш — фа - фа? Ай ом нот гоїнг!

Три чи чотири фрази вилітали з рота, а слина пухирястою піркою виповзала відтіля. Інших слів не існувало.

Позаду стукнуло дверима.

— Шкіпер!

Ян - Лін прикипів од жаху. На порозі стояв портовий чиновник і кликав капітана.

— Шкіпер? Ви ведете більшовицьку пропаганду! Що це значить? Ви зазиваєте до себе мошенюг і волоцюг, інструктуєте їх, а потім випускаєте на берег. Ви — агент Комінтерну! Я заарештую ваш корабель, а вас посаджу у в'язницю до міжнародного суду.

— Брехня! Я — господар і прошу бути ввічливим і коректним на моєму пароплаві,— гостро одрізав капітан.

— Транспорт відпливає. Прошу випустити моїх людей, що їх я мушу доставити назад на берег,— нахабно кричав англієць.

— Ви поводитесь занадто брутально! Ви оголосили наше судно холерним, в той час як ми здорове, найкраще судно що до санітарії.

Чиновник підскочив до Ян - Ліна і вхопив за рукав нещасного.

— Ай ом нот гоїнг!

— Ай ом нот...

— 46 - ий! 3 - ий, 15 - ий і 61 - ий! Транспорт зараз відпливає, і ваше залишення я покладаю на відповідальність шкіпера з „Пам'яти Леніна“.

Кулі з бляшками 61, 15 загупотіли босоного по сходах, а біло-емігрант, що мав № 3, тихо попрохав штурмана подарувати йому що - небудь на спомин.

— Дай, землячок! Нудьга випікає душу!

— На марку з портретом Леніна.

— Конфіскують!

№ 3 пом'явся, потоптався і, побачивши, що морякові нема чого дарувати, попрохав одрізати йому „кусок прекрасного радянського канату“.

— Може, вішатись?

Сльоза блиснула на віях емігранта.

— Я... руська душа. А може... коли доведеться, повішусь „на отечественной веревке“ — з зідханням одповів № 3,— все рідніше.

Чинovníк не чекав більше і з гуркотом покинув каюту. Ян - Лін упав на долівку і поки моряки (з горем і розпачем устрив штурман до цієї справи) тягли бідолашного кулі по залізних сходах, — він дряпався, кричав, благав і зрошував шлях повертання сльозами та кров'ю.

— Пустіть! Не піду... това... капітан... Ти ж кривний родич по... Простіть мене, за одчай, але у Росію пу... одчепіть рабське число...

Штурман пружив свої м'язи і з великими зусиллями підводив що - кроку з долівки. Два дебели моряки допомагали йому.

Лише на палубі опам'ятався китаець. Вітер холодний, вечірній ударив у лице і війними опахами синьоперими обдув його. Похолодів кулі і, щоб не соромитись перед проклятим англійцем, сам підвівся на ноги і твердо ступив на сходні пароплаву.

Транспорт уже одшвартовувався. Знімали канати. Верещав якорний ланцюг. Чинovníк поспішав одпливати і робив перекличку кулі за реєстром.

Море потемніло і сажею атраментових вод хлюпало у борти. Ванти і горішній такелаж пароплаву чітко відрізнялися на тлі жовто-гарячого заходу. Щогли струнко впирались у зоряне небо, антена тонкотканна полосувала зелений одцвіт зорі і краяла хмарку, що висіла серед порожнявої блакити ночі. Реї розкритими обіймами приймали до себе вечірню прохолоду і звисали блоками, немов гусарськими аксельбантами.

Порт оживав, але іншим, нічним життям!

Води одбивали електричну мережу ліхтарів; смуги холодного світла плили по хвилях і рухливими плямами стрибали унизу, простягаючись до берегової лінії.

— Го - гонг, — зойкнув транспорт гудком, і далекий відгомін полинув бухтою. Транспорт освітлився електрикою, і з димаря буксиру повалив дим.

Все це разом упало у вічі кулі. Гордість вперше пройшла по непротоптаних стежках серця, набряклого соками борні, і знову туга за кораблем оповила розум.

— Го - го, — вив гудок.

— Гонг - гонг, — несло відгук од камінного міста.

— Уан - Тсо Ленін! Уан - Тсо Совет! ¹⁾

— Прощай, прощай, капітане, — гукали з транспорта кулі.

— Гуд бай!

Моряцтво махало хустками, матросками, газетами. Транспорт заколисався, звільнений од прив'язу канатів.

¹⁾ Хай живе Ленін! Хай живуть ради!

— Ах, я забув,— скрикнув Ян-Лін і засунув руку в кешеню. Там був метелик № 2 шанхайської ради профспілок.

— Товаришу шкіпере! Візьміть! На спомин од мене.

Він перекинув листок через леера. Штурман підхопив його і своєчасно, бо вітрець уже підкинув його і був би поніс над кораблем, коли б рука моряка не вхопила за край.

— Що це?

— Читайте у голос.

Штурман розгорнув папір.

— Голосніше!

Тоді моряк прочитав уривок з промови Ван-Тін-Вея, одного з тогочасних ватажків Уханського Гоміндану. Лиця англійських наглядників витяглися й посіріли.

Штурман читав:

„Готуючи замах на китайського імператора, я не вмів готувати бомби. Не зважаючи на всі мої розпити та усі мої шукання, я ні від кого не міг дізнатися цієї таємниці... В Японії я випадково стрінув одного російського революціонера. Він навчив мене не лише виготовляти бомби, але й навчив кидати їх.

„З китайською революцією скоїлось щось подібне. До вивчення досвіду Жовтневої революції ми не вміли робити своєї“...

Штурман щиро подякував і, кружляючи над головою метеликом, закликав усю команду. Моряки позбігалися до нього. Навіть вахтовий послабив свій нагляд за поліцайними моторами, що, немов крицеві щуки та товсті соми, крутилися навкруги пароплаву. Одкривалися люки, і гурт на деках зростав і зростав.

— Браво! Молодці червоні шанхайці!

— Головне — досвід Жовтневої революції і ленінська незламність та рішучість,— гукав штурман.

Ян-Лін ледве не стогнав од смертного болю. Не долоні, а серце стискалося в червоний кулак, не кров текла по жилах, а запалена негасима нафта, і думки, як рокотливий дим, слалися в голову, немов у широченній океанській даліні.

Його одривали од рідних побратимів, а він, як глибиноводна черепашка, чіплявся всією істотою за материнську скелю.

А штурман читав далі без упину:

„В Манджурії і на півночі Китаю китаємкам уродували ноги, а на півдні і на сході американські коледжі та християнські місіонери калічили китайцям мозки.

„Китайська революція звільнить народ і від першого і від другого“...

Голос штурмана тремтів од радості. Моряки ледве утрималися, щоб не закричати „ура“, але присутність англійця нагадала їм про дещо, і запал команди потроху підупав.

Чинovníк стояв костуром і сичом миршавим оглядав радянський корабель.

Транспорт одділився од бортів „Пам'ять Леніна“ і попрямував на буксирі у затоку Жовтого моря, сполучену з дельтою Ян-Дзи. Корабель ясних надій залишався самотній,—далекій од своєї вільної країни. На рейді розправлялися з кулі, і транспорт даленів із ними до старих берегів, до чинovníх держиморд.

А Ян-Лін...

Ян-Лін плакав солоними сльозами безсилля; поливав їми рабську ознаку — металеве число. Кільце тепіпалося на руці і дзвеніло жалібно та довго, немов кості ма-джонг у партнера, що програє останнє майно.

Сліз було небагато, але кожна з сльозинок коштувала дорогої ціни. Вони тінькали об мідно-колірні вилиці, а потім спадали на спітнілу долоню.

Моряки дочитували метелик і серед сутінку маячили їхні по-статі, споріднені подувом радянських безмежжів, пахом сибірської тайги, колосистим зойком українського Донбасу.

Штурман говорив перед ними промову, але припинив, бо до корабля підплив поліцейний катер і заборонив їм голосно балакати.

Реї і шкоти поплили на схід (транспорт повертав) і замайоріли нарешті на інших румбах — на обр'ях норд-осту та великоокеанських тайфунів.

Пароплав радянський розпливався у безсвітлості вечорового серпанку. Лише корпус чорноплямно борсався у валах припливу. Невтомні напористі хвилі йшли од радянського гостя і гуркотливо набігали у порт. Ламалися на хвильорізах іскринками дикої розпущеної піни.

Ян-Лін кипів, як цей приплив, і сльози рідше і рідше мочили лице. Зір його поринав у пітьмі норд-осту, шукав червоний сигнальний вогник на правому боці корабля, ловив синій шелест розгойданого рейду і замирав у золотій лихоманці своїх бажань.

Приплив ішов навалою вод!

Металевий № 46 лип до вогкої долоні.

Примара червона — сигнальний вогник блискотів на обрії норд-осту.

Ян-Лін утопав од припливу кров'яної піни.

А за спиною застиг із корсарським видом і здивованими очима англієць з „Орієнт-Ляйн“.

Він застиг од довгого глядіння на вали, і корковий шолом непомітно сповзав на потилицю.

А фельдшери тимчасом повиймали свої пульверизатори і дезинфекційну рідину. Вони по черзі підкликали китайців і оббризували їх. Дехто сперечався, відмовлявся. Тоді його тягли силою і уважно, ретельно поливали одяг. Ця холодна методичність злила кулі, і Ян - Лін думав з великою неохотою про неприємну процедуру.

„Холера!“

Чиновник мовчки слухав глузування і темножовтим зором обводив транспорт.

Тоді рікша хутко обернувся і потряс над головою зляканого пірата своїм числом 46.

Кипів

кривавою піною

Ян - Лін.

Од нрд - осту наливався

бентежними хвилями

раптовий приплив...

... приплив історії

з кораблем, що змінив курс на чотири румби
повним поворотом на майбутнє...